

Một số tình huống có vấn đề trong dạy học đọc hiểu văn bản môn Ngữ văn trung học phổ thông nhằm phát triển tư duy phản biện cho học sinh

Hoàng Thị Thúy Hằng; Trần Danh Sơn

ThS. Khoa Bồi dưỡng Nghiệp vụ, Trường CĐSP Thừa Thiên Huế
Received: 10/11/2023; Accepted: 18/11/2023; Published: 24/11/2023

Abstract: The 2018 general education program emphasizes the development of students' abilities and qualities. Developing critical thinking and critical capacity through teaching reading comprehension not only helps students with their abilities of identifying and evaluating problems in learning but also help the communication process be effective in real life. The article focuses on clarifying a number of problematic situations and orienting solutions to help teachers handle text content as well as orienting the development of critical thinking and critical capacity for students through teaching reading comprehension in high school Literature.

Keywords: Reading comprehension, critical thinking, critical capacity, high school.

1. Đặt vấn đề

Dạy học nêu vấn đề, hay xây dựng các tình huống có vấn đề trong dạy học Ngữ văn là phương pháp dạy học tất yếu. Bởi với đặc thù bộ môn Ngữ văn, thì mỗi văn bản (VB) đọc hiểu đã chứa đựng những tình huống có vấn đề, ở đó tác giả gửi gắm đến bạn đọc những bức thông điệp nhân sinh. Tiêu chí của VB văn học được xác định đó là những VB đi sâu phản ánh hiện thực khách quan và khám phá thế giới tình cảm và tư tưởng, thỏa mãn nhu cầu thẩm mỹ của con người. Mỗi VB văn học thể hiện cách tác giả khái quát, nhìn nhận, đánh giá về hiện thực đời sống, qua đó thể hiện phong cách, quan điểm của nhà văn về các vấn đề của cuộc sống.

VB văn học là loại hình nghệ thuật có tính đa nghĩa, có “kết cấu vẫy gọi” luôn hướng tới “người đọc tiềm ẩn” mở ra khả năng “tạo tình huống có vấn đề”. Vì thế, khi dạy học đọc hiểu VB văn học, giáo viên (GV) phải khơi gợi được những tình huống có vấn đề để học sinh (HS) “giải mã” qua đó khám phá chiều sâu tác phẩm. Xây dựng tình huống học tập Ngữ văn đặt ra vấn đề đối với GV, người dạy phải khơi dậy sự ham thích học tập, tính chủ động sáng tạo của người học, phải làm sao cho người học chú ý lắng nghe, tiếp nhận mâu thuẫn của tình huống như là những mâu thuẫn nội tâm của chính bản thân mình và có nhu cầu giải quyết nó. Điều đó cũng có nghĩa là người học phải tự mình vượt qua các khó khăn về nhận thức, đưa ra những giả thuyết, điều chỉnh lại toàn bộ tri thức đã có để tìm ra lời giải, thu được tri thức mới cho bản thân. Và chính thông qua quá trình

thực hiện giải quyết những tình huống học tập cụ thể trong giờ học đọc hiểu, năng lực (NL) đọc hiểu VB được bồi dưỡng và phát triển.

2. Nội dung nghiên cứu

Tùy vào mục đích và đối tượng dạy học chúng ta sẽ có những phương pháp thích hợp. Trong phạm vi và đối tượng nghiên cứu của bài báo, chúng tôi xin đưa ra một số tình huống dạy có vấn đề nhằm phát triển tư duy phản biện (TDPB) và năng lực phản biện (NLPB) cho HS qua dạy học đọc hiểu VB. Phạm vi là VB thuộc các loại: VB văn học (thơ, truyện, kịch); VB nghị luận; VB thông tin. Mỗi loại VB chúng tôi chọn 1 VB làm ví dụ.

2.1. Văn bản văn học

* Thể loại: Thơ

- **Đàn ghita của Lorca** (Thanh Thảo)

+ Về câu thơ *không ai chôn cất tiếng đàn/ tiếng đàn như cỏ mọc hoang*, có ý kiến cho rằng hình ảnh thơ khẳng định sự trường tồn bất diệt, một sức sống mạnh mẽ, không gì có thể tiêu diệt của nghệ thuật Lorca; nhưng cũng có ý kiến liên hệ với lời đề từ và cho rằng: không ai hiểu di chúc Lorca và bước tiếp trên con đường cách tân nghệ thuật nên nghệ thuật thiếu vắng người dẫn đường, định hướng trở thành “cỏ mọc hoang”. Em sẽ lựa chọn cách hiểu nào? Vì sao?

Định hướng giải quyết tình huống của GV: Cả hai cách hiểu đều có cái hay riêng, đều có tính hợp lý. Bởi đây là hình ảnh thơ Tượng trưng nên nó có thể gợi lên nhiều liên tưởng, nhiều tầng nghĩa. HS có thể lựa chọn một trong 2 hoặc cả 2 cách hiểu và có sự kiến giải hợp lý.

+ Tại sao đang tái hiện cái chết bi thảm của Lorca ở khổ 2, tác giả lại chuyển sang miêu tả tiếng đàn ở khổ 3?

Định hướng giải quyết tình huống của GV: Đọc kĩ văn bản ta thấy rằng cuộc đời Lorca gắn với tiếng đàn. Ngay thời điểm vô định của Lorca *chàng đi như người mộng du*, nhà thơ xâm nhập vào tâm hồn Lorca để diễn tả tiếng đàn, diễn tả nỗi niềm tâm trạng của Lorca cũng như cảm xúc trước cái chết của Lorca: *tiếng ghi ta nâu/ bầu trời cô gái ấy/ tiếng ghi ta lá xanh biết mấy/ tiếng ghi ta tròn bọt nước vỡ tan/ tiếng ghi ta ròn ròn/ máu chảy*. Từ đó thấy được tính logic trong khổ 2 và khổ 3, cũng như thấy được những cung bậc tiếng đàn chính là nỗi lòng của Lorca, và sự đồng cảm sâu sắc của nhà thơ Thanh Thảo với Lorca. Qua đó, hiểu được một nét phong cách nghệ thuật của thơ Tượng trưng, siêu thực: đặt liền kề những hình ảnh tưởng chừng rời rạc, không liên quan đến nhau.

+ Về câu thơ *đường chỉ tay đã đứt*, tác giả nói về cái chết của Lorca dưới góc nhìn tướng số học như một định mệnh. Có người cho rằng cách suy nghĩ về cái chết của Lorca như trên mang nặng tư tưởng bi quan, định mệnh chủ nghĩa không phù hợp với người nghệ sĩ đấu tranh không ngừng nghỉ cho các quyền sống của con người. Nhưng cũng có ý kiến tranh luận: với tất cả lòng kính trọng Lorca, dành cho người nghệ sĩ luôn muốn hậu thế chôn nghệ thuật của mình để bước tiếp, hãy coi đó là định mệnh của Lorca vì ông phải ra đi để không cản trở sự cách tân văn chương của những người đến sau. Em thử đoán xem, ở thế giới bên kia, Lorca sẽ nghiêng về ý kiến nào? Vì sao?

Định hướng giải quyết tình huống của GV: Có lẽ Lorca sẽ hài lòng với ý kiến thứ 2, bởi ông là nghệ sĩ cách tân, là người luôn ủng hộ cái mới. Lorca đau đớn khi những khát vọng cách tân của ông không được người đời sau tiếp tục. Nhưng ông còn đau đớn hơn nếu văn chương của ông, tên tuổi của ông là lực cản kìm hãm những nỗ lực sáng tạo của các thế hệ kế tiếp. Vì vậy, ông sẽ xem cái chết của mình như là định mệnh.

+ Phải chăng bài thơ chẳng qua chỉ là sự vay mượn những vật liệu của thơ Lorca từ hình ảnh đến cấu trúc nên nó không có giá trị đặc sắc về nghệ thuật? Ý kiến của em như thế nào? Vì sao?

Định hướng giải quyết tình huống của GV: Đây là cách hiểu chưa đúng về liên VB trong thơ ca nói chung và ý nghĩa của nó trong bài thơ, từ đó phủ nhận sáng tạo nghệ thuật của Thanh Thảo. Ta nên

hiểu nhờ liên văn bản, người đọc có thể cảm nhận được nhiều điều, nhiều ý nghĩa trên một VB gốc. Đọc thơ Thanh Thảo viết về Lorca, người đọc không chỉ biết đến hình tượng nghệ sĩ cách tân Lorca, mà còn biết được nhiều điều về thơ Lorca và sau đó là chính phong cách thơ Thanh Thảo, phong cách thơ Siêu thực. Những hình ảnh, biểu tượng vốn có trong thơ Lor-ca được làm mới để chuyên chở những cảm nhận về chính thơ Lor-ca trong bối cảnh văn hóa chính trị Tây Ban Nha.

+ Có ý kiến cho rằng bài thơ *Đàn ghita của Lorca* là sự chấp nối vụng về, rời rạc giữa các khổ thơ mà không có sự liên kết nào cả. Em có đồng ý với ý kiến đó không? Theo em, có “dòng chảy” nào xuyên suốt các khổ thơ?

Định hướng giải quyết tình huống của GV: Đây là cách hiểu chưa thật sự chính xác về cấu trúc bài thơ, cũng như dụng ý nghệ thuật của tác giả. Bài thơ viết theo cấu trúc rubic, bề ngoài có vẻ không liên kết nhưng lại có mạch ngầm VB xuyên suốt về 2 hình tượng song trùng: Lorca và đàn ghita.

* Thẻ loại: Truyện

- Truyện ngắn: **Chiếc thuyền ngoài xa** (Nguyễn Minh Châu)

+ Câu bé Phác là đứa con có hiểu hay bất hiểu? Vì sao?

Định hướng giải quyết tình huống của GV: HS cần chỉ ra những hành động của thằng Phác với cha mẹ được miêu tả trong truyện. Từ đó phải chỉ ra được cái sâu xa cốt lõi của những hành động ấy - bạo lực chỉ sinh ra bạo lực. Bi kịch của bạo lực gia đình sẽ biến những đứa con trở thành tội đồ của lòng hiếu nghĩa với mẹ cha.

+ Theo em trong cuộc sống hiện nay, cam chịu, nhẫn nhịn có phải là “chìa khóa” để giữ hạnh phúc của người phụ nữ không?

Định hướng giải quyết tình huống của GV: HS có thể đồng ý hoặc phản đối tùy theo đánh giá nhận xét quan điểm riêng. Vì thế ở tình huống này GV nên tổ chức lớp thành 2 nhóm: **ủng hộ** và **phản đối** để tranh luận về vấn đề.

+ Sau khi nghe câu chuyện của người đàn bà tại tòa án, có một cái gì đó “vỡ ra” trong Phùng và Đẩu. Em có “vỡ ra” được điều gì không?

Định hướng giải quyết tình huống của GV: Đó là sự vỡ lẽ về cách nhìn của mình về con người, cuộc sống của người dân hàng chài còn phiến diện chỉ đánh giá ở bên ngoài mà chưa thấu hiểu hết những góc khuất bên trong họ. Và nhận thức ra chân lí của cuộc sống; Nhìn đời còn phiến diện, đơn giản xa rời

thực tế chưa đi sâu vào cuộc sống của nhân dân để nhận ra những góc khuất lấp ẩn đàng trong mỗi cảnh đời, mỗi con người.

* Thể loại: Kịch

- **Hồn Trương Ba, da hàng thịt** (Lưu Quang Vũ)

+ Theo em những lập luận mà Xác hàng thịt đưa ra trong đoạn đối thoại với Hồn Trương Ba có thuyết phục không? Vì sao?

Định hướng giải quyết tình huống của GV: Đây là vấn đề có tính đa chiều, phức tạp của vấn đề. HS có thể chỉ ra sự lí do của sự thuyết phục đó là nhu cầu cá tính của cá nhân cần được tôn trọng; tuy nhiên sự thuyết phục đó được che đậy bởi sự nguy hiểm. Từ đó rút ra bài học, cần tỉnh táo những nguy hiểm, đầy cám dỗ của xã hội.

+ Những vấn đề xã hội được đặt ra trong vở kịch *Hồn Trương Ba, da hàng thịt* là gì? Em hãy rút ra và bàn luận một vấn đề mà em tâm đắc nhất trong VB.

Định hướng giải quyết tình huống của GV: HS tùy cảm nhận và đánh giá của mình có thể soi chiếu, rút ra những vấn đề xã hội được nhà văn gửi gắm trong các lớp kịch. (Con người cần có sự hài hòa giữa đời sống vật chất và tinh thần; mỗi người cần sống đúng với con người và cá tính cá nhân của mình và xã hội cần tôn trọng điều đó; trước mỗi cái sai cần có những cách làm hợp lí, không thể cứ sai đến đâu sửa đến đó được...). Quan trọng nhất, khi giải quyết vấn đề này là GV cần để cho HS lập luận được cái mà mình rút ra được tác phẩm.

2.2. Văn bản nghị luận

- **Chiếu cầu hiền** (Ngô Thì Nhậm)

+ Em đồng tình hay phản đối cách ứng xử của sĩ phu Bắc Hà lúc bấy giờ?

Định hướng giải quyết tình huống của GV: HS có thể đồng ý hoặc phản đối tùy theo đánh giá nhận xét quan điểm riêng. Vì thế ở tình huống này GV nên tổ chức lớp thành 2 nhóm: **ủng hộ** và **phản đối** để tranh luận về vấn đề.

+ Từ tư tưởng của bài *Chiếu cầu hiền*, em trả lời thế nào về câu hỏi này: Với các du HS Việt Nam học tập, tu nghiệp ở các nước tiên tiến, sau khi học xong, họ nên về nước hay ở lại?

Định hướng giải quyết tình huống của GV: HS có thể đồng ý hoặc phản đối tùy theo đánh giá nhận xét quan điểm riêng. Vì thế ở tình huống này GV nên tổ chức lớp thành 2 nhóm: **ủng hộ** và **phản đối** để tranh luận về vấn đề.

2.3. Văn bản thông tin

- **Nhìn về vốn văn hóa dân tộc** (Trần Đình Hượu)

+ Từ việc tác giả phân tích nhưng ưu điểm và hạn

chế của đặc trưng văn hóa Việt Nam, em có đánh giá gì về **lợi thế** và **lực cản** trong thời đại hiện nay?

Định hướng giải quyết tình huống của GV: Văn hóa Việt Nam có những ưu điểm (linh hoạt; thích ứng nhanh; chuộng cuộc sống cân bằng, thanh nhàn; sống tình cảm, dĩ hòa vi quý...) và hạn chế (năng suất làm việc thấp, thiếu cá tính và cái tôi, và sự sáng tạo lớn, vĩ mô...) trong tiến trình hội nhập và phát triển. Từ việc phân tích, HS sẽ tự nhận thức để phát huy lợi thế và khắc phục hạn chế để cân bằng và phát triển. Đặc biệt cần cho HS thấy được chính trong mỗi ưu điểm lại chứa đựng nhược điểm, và ngược lại.

+ Trong *Nhìn về vốn văn hoá dân tộc* của Trần Đình Hượu viết *con đường hình thành bản sắc dân tộc của văn hoá không chỉ trông cậy vào sự sáng tạo mà còn trông cậy vào khả năng chiếm lĩnh, sự đồng hoá những giá trị văn hoá bên mình*. Từ gợi ý của tư tưởng đó, anh chị hãy nêu suy nghĩ của mình về hiện tượng tiếp nhận văn hoá ngoại lai ở giới trẻ hiện nay.

Định hướng giải quyết tình huống của GV: *khả năng chiếm lĩnh, sự đồng hoá những giá trị văn hoá bên mình* chính là tiếp nhận có chọn lọc những văn hóa bên ngoài. Đối với vấn đề tiếp nhận văn hoá ngoại lai của giới trẻ hiện nay có 2 xu hướng: tích cực và tiêu cực. GV định hướng HS tìm hiểu 2 xu hướng đó.

3. Kết luận

Đổi mới PPDH theo hướng tiếp cận những thành tựu tiên tiến của giáo dục thế giới là hướng đi phù hợp, là đòn bẩy để đưa giáo dục nước nhà bắt kịp với những đòi hỏi của thời đại. Dạy và rèn luyện cho HS kỹ năng phản biện, chính là giúp các em phát triển tư duy độc lập, sự tự tin, năng động, sáng tạo để các em có một hành trang vững chắc, tự tin bước vào đời. Do đó GV cần tìm hiểu và thực sự đổi mới về tư duy, nhận thức để công cuộc đổi mới căn bản, toàn diện của giáo dục được thành công.

Tài liệu tham khảo

1. Bộ Giáo dục và Đào tạo (2018), *Chương trình giáo dục phổ thông, môn Ngữ văn*

2. Bernd Meier, Nguyễn Văn Cường (2014), *Lí luận dạy học hiện đại, cơ sở đổi mới mục tiêu, nội dung và phương pháp dạy học*, Nxb Đại học Sư phạm, Hà Nội.

3. Nguyễn Minh (2018), “*Xây dựng văn hóa tranh luận, phản biện*”, Báo điện tử Đảng Cộng sản Việt Nam, (15/8/2018).

4. Nguyễn Thị Oanh (2016), *Phát triển năng lực phản biện cho học sinh Trung học phổ thông trong dạy học làm văn nghị luận xã hội*, Luận văn thạc sĩ, Trường Đại học Vinh, Vinh.